

Ο αστικός χώρος ως συμβολικό αγαθό Τα μπαρ των Εξαρχείων και του Κολωνακίου

Περίληψη: Η κατανομή των δραστηριοτήτων στον αστικό χώρο επηρεάζει το περιεχόμενό τους και το νόημα με το οποίο επενδύονται από τα υποκείμενα. Η επίδραση αυτή μπορεί να γίνει κατανοητή εάν η χωροθέτηση των δραστηριοτήτων ιδωθεί ως κοινωνική πρακτική. Όσον αφορά τα μπαρ που μας απασχολούν στο παρόν σημείωμα, η συγκέντρωσή τους σε «κεντρικές» περιοχές της πόλης ενισχύει το συμβολικό τους φορτίο και τα καθιστά πιο θελκτικά (πιο «αυθεντικά») για τις κοινωνικές ομάδες στις οποίες απευθύνονται.

ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΟΠΩΣ ΤΑ ΕΞΑΡΧΕΙΑ, το Κολωνάκι, ο Ψυρρής και το Μπουρνάζι εμφανίζονται ως ξεχωριστές πολιτιστικοχωρικές ενότητες. Κάθε περιοχή θεωρείται ότι χαρακτηρίζεται από μια ιδιαίτερη ατμόσφαιρα ή κλίμα, που αποτυπώνεται στους χώρους διάθεσης τηςσχόλης αλλά και στις συμπεριφορές των ατόμων που την επισκέπτονται. Στο κείμενο που ακολουθεί, θα ασχοληθούμε με δύο συνοικίες της Αθήνας, τα Εξάρχεια και το Κολωνάκι, οι οποίες θεωρούνται ότι καλύπτουν τις καταναλωτικές και ψυχαγωγικές ανάγκες ατόμων που ακολουθούν διαφορετικά πολιτισμικά πρότυπα. Θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε το νόημα των πρακτικών που ορίζουν το χώρο των μπαρ και τις σημασίες με τις οποίες επενδύεται η παρουσία των ατόμων στις συγκεκριμένες περιοχές.

Μια κοινωνιολογική περιγραφή των Εξαρχείων και του Κολωνακίου προϋποθέτει την ανασύσταση των πρακτικών μέσω των οποίων τα άτο-

μα διακρίνουν τις περιοχές αυτές, καθώς τους αποδίδουν διαφορετικές συμβολικές λειτουργίες. Οι αποδιδόμενες λειτουργίες, ωστόσο, νοούνται από τα άτομα ως σχεδόν «φυσικές» ιδιότητες των χωρικών μορφών. Πρόκειται, δηλαδή, για μια διαδικασία υποστασιοποίησης των συνολικών, που παραγνωρίζει ότι οι τοπικές συμβολικές λειτουργίες καθορίζονται από κοινωνικές διεργασίες και, μάλιστα, σε μακροεπίπεδο.¹ Με κοινωνιολογικούς όρους, κάθε περιοχή αυτού του είδους, δηλαδή κάθε «πιάτσα» εμπορικών καταστημάτων και κέντρων νυκτερινής διασκέδασης, αποτελεί συνομάδωση χώρων κατανάλωσης συμβολικών αγαθών τα οποία, ως τέτοια, δεν έχουν τίποτε το τοπικό. Αντίθετα, καθένα από αυτά, παρά τη γειτνίασή του με άλλα ή την τοποθέτησή του στην τάδε ή τη δείνα γωνιά της πόλης, είναι προϊόν του οικείου πεδίου παραγωγής και έχει τους δικούς του όρους οικειοποίησης. Ταυτοχρόνως, όμως, αυτή η συγκέντρωση διακριτών συμβολικών αγαθών είναι κάτι παραπάνω από μια απλή χωροθέτηση εστιατορίων, κινηματογράφων, μπαρ κλπ., στο βαθμό που το ίδιο το γεγονός της συνύπαρξής τους προσδίδει στην κατανάλωση μια νέα διάσταση. Αυτό ακριβώς οδηγεί, παραδείγματος χάρη, στην επιλογή ενός μπαρ του κέντρου, όπου κάποιος μπορεί να ακούσει την ίδια μουσική που ακούει και στο σπίτι του.

Η μορφολογική συνθήκη της συγκέντρωσης συνιστά, λοιπόν, μια διαμεσολάβηση ανάμεσα στο υποκείμενο και το συμβολικό αγαθό, έναν τρόπο διάθεσής του που επιδρά στην κατανάλωσή του —όπως τρόποι διάθεσης είναι το CD και το βιντεοκλίπ για το τραγούδι ή η κινηματογραφική αίθουσα και η τηλεόραση για μια ταινία. Έτσι, το ζήτημα της επίσκεψης αυτών των περιοχών εντάσσεται στη γενικότερη προβληματική της μαζικής οικειοποίησης συμβολικών αγαθών. Μια βασική διαφορά ανάμεσα στην περιοχή αναψυχής και τα ΜΜΕ είναι ότι η επιλογή

1. «Αν οι χωρικές μορφές μπορούν να ενδυναμώσουν ή να εκτρέψουν ορισμένα συστήματα συμπεριφοράς διά της αλληλεπίδρασης των κοινωνικών συστατικών που συνδυάζονται στο εσωτερικό τους, δεν υπάρχει κάποια ανεξαρτησία της επίδρασής τους και, συνεπώς, δεν υπάρχει συστηματική σύνδεση των διαφορετικών αστικών συναφειών (contextes) με τρόπους ζωής. Κάθε φορά που παρατηρούμε μια τέτοιας τάξης σύνδεση, είναι περισσότερο το σημείο εκκίνησης μιας έρευνας παρά ένα επεξηγηματικό επιχείρημα». M. Castells, *La question urbaine*, Maspero, Paris 1972, σ. 145.

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

της πρώτης ως χώρου διασκέδασης προϋποθέτει, πέρα από τη φαντασιακή ένταξη σ' ένα πολιτιστικό περιβάλλον, και την επιθυμία φυσικής επαφής με τους άλλους μετόχους της διαδικασίας κατανάλωσης.

Περιγράφοντας τα Εξάρχεια, το Κολωνάκι κλπ. ως τόπους συνομάδωσης χώρων κατανάλωσης συμβολικών αγαθών, δεν αποστασιοποιούμαστε μόνο από τον καθημερινό τρόπο πρόσληψής τους αλλά και από το περιεχόμενο που έχει λάβει στη γαλλική και αγγλοσαξονική κοινωνιολογία της πόλης η έννοια της «συνοικίας» («quartier», «neighborhood»). Βεβαίως, πρόκειται για μια έννοια για την οποία δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Αυτό, όμως, που αποτελεί κοινό τόπο, ακόμη και για διαφορετικές κοινωνιολογικές παραδόσεις, είναι ότι αναφέρεται πάντοτε σε περιοχές κατοικίας. Δεδομένης αυτής της σταθερής σχέσης των ανθρώπων με το χώρο, διερευνάται η σύσταση ή η απορρύθμιση τοπικών κοινοτήτων και μορφών κοινωνικότητας που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της γειτονίας. Η τοπικότητα μπορεί να αναλύεται με όρους πρωτογενών και δευτερογενών σχέσεων και πολιτισμικών περιβαλλόντων, όπως στην ανθρώπινη οικολογία, ή με όρους τάξεων. Σε κάθε περίπτωση, η μελέτη αστικών χώρων που χαρακτηρίζονται περισσότερο από χρήσεις γης σχετικές με το εμπόριο και την αναψυχή και λιγότερο από την κατοικία δεν μπορεί να στηριχθεί στις θεωρητικές αρχές βάσει των οποίων επιχειρείται η μελέτη της «συνοικίας». Οι καθημερινές δραμομές που τροφοδοτούν την κοινωνική ζωή των «κεντρικών» περιοχών της πόλης δεν μπορούν να ερμηνευθούν μέσα από τη λειτουργία των «δικτύων αλληλογνωριμίας» (réseaux d'interconnaissance), αλλά μέσα από την έλξη που ασκεί η συμβολική αξία των χώρων.²

2. Αναφέρω ενδεικτικά κάποια κλασικά κείμενα σχετικά με τη «συνοικία»: για την ανθρώπινη οικολογία, το εισαγωγικό Grafmeyer Y., Joseph I. (επιμ.), *L'Ecole de Chicago. Naissance de l'ecologie urbaine*. Aubier, Paris 1990, και για τη γαλλική εκδοχή της, Chombart de Lauwe P.H., Antoine S., Couvreur L., Gauthier., *Paris et l'agglomération parisienne*, vol 1. *L'espace social dans une grande cité*, Presse universitaires de France, Paris 1952. Για ανάλυση της συνοικίας με όρους τάξεων (χωρίς μαρξιστικές αναφορές), Hoggart R., *La culture du pauvre. Etude sur le style de vie des classes populaire en Angleterre*, Minuit, Paris 1970, Young M., Willmot P., *Family and Kinship in East London*, Penguin Books, Harmondsworth ²1962. Για μια σύγχρονη μπουρντιεϊκών αποχρώσεων

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

Η επίδραση της γεωγραφικής συγκέντρωσης των συμβολικών αγαθών κατά την οικειοποίησή τους μπορεί να διερευνηθεί, τουλάχιστον εν μέρει, στο επίπεδο των αναπαραστάσεων. Η πρόσληψη των συνοικιών, όπου συγκεντρώνονται χώροι διάθεσης τηςσχόλης, ως πολιτισμικοχωρικών ενότητων προϋποθέτει δύο καίριες πτυχές της εμπειρίας της κατανάλωσης του συμβολικού αγαθού: Πρώτον, την ταύτιση του υποκειμένου με τους μετόχους της ίδιας διαδικασίας, η οποία επιτελείται στο βαθμό που διαγιγνώσκονται συνθήκες σχετικής κοινωνικής καθαρότητας. Η συγκέντρωση στον αστικό χώρο αγαθών που απευθύνονται στις ίδιες κοινωνικές ομάδες ενισχύει το σημασιολογικό φορτίο του καθενός από αυτά δημιουργώντας, παράλληλα, ταυτότητες σε επίπεδο συνοικίας. Δεύτερον, προϋποθέτει την ένταξη του υποκειμένου στο περιβάλλον όπου συντελείται η οικειοποίηση του αγαθού, η οποία καθίσταται δυνατή διά της νοηματοδότησης τόσο του αστικού περιγύρου όσο και του ίδιου του περιβάλλοντος οικειοποίησης ως ιδιαίτερων «μικρόκοσμων».

Ο σχολιασμός των μπαρ των Εξαρχείων και του Κολωνακίου θα γίνει από αυτή την οπτική, δηλαδή διερευνώντας την κατασκευή της εμπειρίας των μπαρ-στεκιών σε σχέση προς το γεγονός ότι είναι χωροθετημένα σ' αυτές τις περιοχές. Προκειμένου να μελετήσουμε την εμπειρία του στεκιού, θα επικεντρωθούμε στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο επιδρούν οι αναπαραστάσεις του «μικρόκοσμου» και του «χαρακτήρα» του στη νοηματοδότηση της συνάντησης των ανθρώπων μεταξύ τους και με το χώρο του μπαρ. Βεβαίως, αυτή η συνάντηση διενεργείται στη βάση ενός πλέγματος κωδικών και πρακτικών που συνθέτουν τη συνάφεια του μπαρ και που δεν ανάγονται στην περιβάλλουσα συνοικία, ούτε στις αναπαραστάσεις της, παρά το ότι επηρεάζονται από αυτές. Στη συνέχεια, οι αναφορές μας θα μετατοπιστούν από το μπαρ στις αναπαραστάσεις των περιοχών στο σύνολό τους, και θα διερευνήσουμε πώς οι χώροι αυτοί αναδεικνύονται, οριακά, σε αυτόνομα συμβολικά αγαθά, αντικείμενα οικειοποίησης.

προσέγγιση, Pinçon M., Pinçon-Charlot M., *Quartier bourgeois, quartier d'affaires*, Mayot, Paris 1992. Τέλος, για την έννοια του «συμβολικού αγαθού», βλ., μεταξύ άλλων, Bourdieu P., *La distinction*, Minuit, Παρίσι 1979.

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

Το υλικό στο οποίο βασίζεται το παρόν σημείωμα περιλαμβάνει επιτόπια παρατήρηση σε τέσσερα μπαρ και δεκαπέντε συνεντεύξεις μίας ως τριών ωρών με θαμώνες και εργαζομένους. Πρόκειται για νέους από είκοσι τεσσάρων ως τριάντα ετών, στην πλειοψηφία τους ανώτερου μορφωτικού επιπέδου. Από επαγγελματικής άποψης, κυριαρχούν οι εργαζόμενοι σε μπαρ, αν και στην ομάδα του Κολωνακίου βρίσκουμε εξίσου μεσαία στελέχη ιδιωτικών επιχειρήσεων. Κατά κύριο λόγο, κατοικούν στα προάστια (οι έντεκα) —βόρεια, νότια και ανατολικά οι συνομιλητές μας από το Κολωνάκι και βόρεια, δυτικά και ανατολικά εκείνοι που συχναίνουν στα Εξάρχεια. Όσον αφορά τον ελεύθερο χρόνο τους, τον διαθέτουν ως επί το πλείστον στα μπαρ, τα εστιατόρια, τη μουσική και τον κινηματογράφο. Η συγκρότηση της ομάδας έγινε κυρίως ακολουθώντας νήματα παρεών, ώστε να είναι δυνατή η ανασύσταση των διαπροσωπικών σχέσεων μέσα στο στέκι.

1. Το στέκι

Οι συνομιλητές μας, ανεξάρτητα από το αν συχναίνουν στα Εξάρχεια ή στο Κολωνάκι, όταν μιλούν για τις ιδιαιτερότητες του μπαρ ως χώρου διασκέδασης, το διακρίνουν πρώτα απ' όλα από το κλαμπ. Το μπαρ, «μικρό και ζεστό», είναι ένα εν δυνάμει στέκι όπου οι κοινωνικές σχέσεις έχουν χαρακτήρα προσωπικό. Εδώ «υπάρχει μια κατάσταση οικογενειακή», οι μπάρμαν και οι σερβιτόροι «δεν σε βλέπουν σαν δεκαχίλιαρο» και ο «κόσμος γίνεται φίλος». Αντιθέτως, το κλαμπ, φιλοξενώντας κάθε βράδυ εκατοντάδες πελάτες, προσφέρει μαζική διασκέδαση και, συνεπώς, δεν επιτρέπει καμία προσωπική σύνδεση με το χώρο και τους ανθρώπους του.

Στον περιορισμένο χώρο του οικειοποιημένου μπαρ, δηλαδή του στεκιού, αντιστοιχεί λίγο-πολύ ένας γνώριμος μικρόκοσμος. Η άφιξη του θαμώνα συνεπάγεται τη συνάντησή του με έναν αριθμό γνωστών και φίλων, η σχέση με τους οποίους μπορεί να έχει συναφθεί είτε στο ίδιο το στέκι είτε σε άλλα πεδία, στη δουλειά ή στο πανεπιστήμιο. Δίπλα στους φίλους, οι θαμώνες συναντούν έναν αριθμό πελατών με τους οποίους δεν

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

συνδέονται, αλλά τους είναι ωστόσο οικείοι, όντας θαμώνες του ίδιου μαγαζιού. Αυτοί συμμετέχουν κατά κάποιο τρόπο στο «διάκοσμο», την «ατμόσφαιρα» του μπαρ, είναι γνωστό το πώς ντύνονται, πώς χορεύουν, ποιες είναι οι παρέες τους, και σε σχέση με αυτή τη γενική εικόνα σχολιάζεται πολύ συχνά το «πώς είναι απόψε» ή «ποιοι έχουν έρθει».

Όμως το σημαντικό για την κατανόηση της οικειοποίησης του στεκιού είναι ότι στον μικρόκοσμό του ενσαρκώνεται ένα κοινωνικοαισθητικό περιβάλλον, έτσι ώστε η εμπειρία της συνάντησης ανθρώπων να διαποτίζεται και να νοηματοδοτείται από μια λιγότερο φανερή συνάντηση με ένα συμβολικό αγαθό και τις συνδηλώσεις της κατανάλωσής του.

Έτσι, το στέκι, ως κοινή επιλογή ανθρώπων που έχουν γνωριστεί σε κάποιο άλλο πεδίο της καθημερινότητας, συνιστά επιβεβαίωση ήδη υπαρχόντων δεσμών, που εκδηλώνεται κατά τη διάθεση του ελεύθερου χρόνου (ή στο επίπεδο του «γούστου»). Αντιστοίχως οι σχέσεις που γεννιούνται μέσα στο ίδιο το μπαρ οργανώνονται εξ αρχής στη βάση του κοινού «γούστου», έχοντας ως κύριο σημείο αναφοράς τον προτιμώμενο χώρο διασκέδασης. Λέγοντας ότι στο μπαρ και τον κόσμο του θα πρέπει να αναγνώσουμε ένα κοινωνικοαισθητικό περιβάλλον, δεν εννοούμε μόνο ότι η λειτουργία του μπαρ παραπέμπει σε ευρύτερους σχηματισμούς σχέσεων και προτιμήσεων. Εννοούμε, επίσης, ότι βασική λειτουργία του μπαρ είναι να καθιστά τα γούστα σημαίνοντα για τις σχέσεις και τα άτομα αισθητικά αντικείμενα. Στην κοινωνική συνθήκη του μπαρ, η συγκρότηση της επαφής των υποκειμένων μεταξύ τους και των υποκειμένων με το χώρο βασίζεται πρωτίστως στη θέαση (της ένδυσης και της κίνησης του άγνωστου πλήθους, της διακόσμησης) και, εν συνεχεία, στις αναλογικά πιο περιορισμένες διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται.

A. Κολωνάκι: τα μπαρ με τον «ποιοτικό» κόσμο

Στο λόγο των συνομιλητών μας από το Κολωνάκι, τα θέλγητρα του προτιμώμενου μπαρ συνοψίζονται στον καλό και ποιοτικό κόσμο του, όπως και στην προσεγμένη αισθητική του χώρου του. Είναι γνωστό ότι

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

η σύνθεση του κόσμου των κολωνακιώτικων μπαρ δεν αφήνεται πάντα στην τύχη. Κυρίως στα μεγάλα και φημισμένα μπαρ-εστιατόρια της περιοχής, δεν επιλέγει μόνο ο πελάτης πού θα περάσει τη βραδιά του, αλλά και το μαγαζί επιλέγει την πελατεία του. Είτε μέσω της τηλεφωνικής κράτησης ενός τραπεζιού είτε μέσω της πρόσωπο με πρόσωπο επιλογής που διενεργεί ο πορτιέρης, το μπαρ έχει τον τελευταίο λόγο στη σύνθεση του κοινού που φιλοξενεί.

Η συναίνεση του υποκειμένου σ' αυτή τη διαδικασία επιλογής στηρίζεται στην πεποίθησή του ότι δεν το αφορά. Η εξοικείωση με την πρακτική της επιλογής της πελατείας δεν συνίσταται στη δυνατότητα του ατόμου να ανταποκριθεί στις «προϋποθέσεις» που τίθενται, αλλά μάλλον στο να τις υπερβεί. Η γνώση των κωδίκων του «κόσμου της νύχτας» και των ανθρώπων της επιτρέπει την προσπέραση της λίγο-πολύ μεγάλης σαββατιάτικης ουράς, που σχηματίζεται έξω από το μπαρ, και την κράτηση ενός τραπεζιού απλώς με την ανακοίνωση του ονόματος. Τέτοιου είδους προνόμια απολαμβάνουν οι θαμώνες στα στέκια τους, ώστε η εξαίρεσή τους από την επιλογή της πελατείας να υπογραμμίζει τη διάκρισή τους από τη μεγάλη πλειοψηφία των πελατών. Η απαλλαγή του θαμίνα από τη διαδικασία της απρόσωπης επιλογής γίνεται δημοσίως, έτσι ώστε στην ιδιαίτερη μεταχείρισή του από το προσωπικό του μπαρ να προστίθεται η αναγνώριση από τους υποψήφιους πελάτες.

Αντιστοίχως, και από την οπτική του μπαρ, η ύπαρξη μιας κατηγορίας εξαιρουμένων, δηλαδή εκλεκτών, επιβεβαιώνει τη λογική μιας διαλογής του κόσμου που υπονοεί ότι η αποδοχή αποτελεί προνόμιο. Η παραχώρηση αυτού του προνομίου αντλεί τη νομιμοποίησή της από την περιβάλλουσα συνοικία: αν η συμβολική αξία του Κολωνακίου συναρτάται με έναν ιδεατό τύπο ατόμου/καταναλωτή, τότε η «πόρτα» του μπαρ απλώς αναπαράγει αυτό το στοιχείο. Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, το κάθε μπαρ κατασκευάζει τον δικό του κόσμο ως μέρος του «χαρακτήρα» του, κάτι που του εξασφαλίζει μια θέση σε σχέση με τα άλλα μπαρ της περιοχής αλλά και, γενικότερα, της Αθήνας.

Οι συνομιλητές μας επιδοκιμάζουν τον έλεγχο στην είσοδο του μπαρ. Θεωρείται απαραίτητος για την εξασφάλιση της ευρυθμίας του

χώρου, καθώς περιορίζει σε κάποια όρια τον αριθμό των πελατών και αποτρέπει την είσοδο ανθρώπων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν αναταραχή, όπως μεθυσμένων. Ακόμη, πέρα από το να αποτρέπει τη βία και την επιθετικότητα, εγγυάται την εφαρμογή ενός ελάχιστου κώδικα συμπεριφοράς και ένδυσης. Ωστόσο, στο λόγο των συνομιλητών μας, το περιεχόμενο του «κώδικα συμπεριφοράς» που διασφαλίζεται από την «πόρτα» παραμένει ασαφές («βάζουν καλό κόσμο που δεν σε πατάει»), κάτι που είναι αναπόφευκτο, αφού η εν γένει συμπεριφορά του υποψήφιου πελάτη δεν μπορεί να διαγνωσθεί από την εμφάνισή του. Στην πραγματικότητα, αυτό που κρίνει ο πορτιέρης, από την πλευρά της συμπεριφοράς, είναι το στυλ και η εξοικείωση με τους κανόνες της επιτυχούς παρουσίασης του εαυτού, («το περπάτημα, το στήσιμο, το αν σου λέει καλησπέρα ή όχι»). Από την οπτική του γωνία, ο πελάτης θεματοποιεί αυτή την εξοικείωση ως «καλή συμπεριφορά» και, στο βαθμό που τη συναντά και μέσα στο μπαρ, τείνει να την ταυτίζει με τον «χαρακτήρα» του μπαρ και, συνακολούθως, να την αποδίδει στην «πόρτα» του. Από την άλλη, ο ίδιος ο πορτιέρης, επαγγελματίας όντας στο δρώμενο, είναι πιο ρεαλιστής στην εκτίμησή του, αν και δεν αποφεύγει εντελώς την πλάνη, καθώς θεωρεί ότι αντιλαμβάνεται «τι είναι ο άλλος», ενώ στην πραγματικότητα μπορεί απλώς να προσδιορίσει ποια είναι η θέση του άλλου στο κοινωνικό πεδίο του μπαρ.

Αν και η ανάγκη επιλογής της πελατείας δεν αμφισβητείται, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υποστηρίζεται και η διάκριση, ιδιαίτερα εάν η τελευταία σημαίνει τον αποκλεισμό κάποιων κοινωνικοοικονομικών κατηγοριών. Ο συλλογισμός των συνομιλητών μας εκκινεί από το επιθυμητό —τον εαυτό— και μόνο δευτερευόντως προσδιορίζει τον άλλο, ως αφιστάμενο από το επιθυμητό σε ζητήματα κουλτούρας και συμπεριφοράς, και σχεδόν ποτέ σε επίπεδο οικονομικών δυνατοτήτων:

Δεν με ενοχλεί να υπάρχει ένας κώδικας συμπεριφοράς και ενδύματος, χωρίς να είναι απόλυτο, άλλωστε έχουμε πλησιάσει πολύ. Ένας τύπος με καρφιά όχι δεν πρέπει να μπει, εμένα δεν θα μ' ενοχλούσε, αλλά θα ήταν παραφωνία, άλλωστε ο ίδιος επέλεξε να ανήκει αλλού...

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

Έτσι, αφού θεμελιώνεται πρώτα απ' όλα η εικόνα της ευκταίας σύνθεσης του κόσμου του μπαρ, η διαδικασία επιλογής που συνδράμει στην πραγμάτωσή της δεν έχει λόγο να υπερτονιστεί. Ακριβέστερα, ένας τέτοιος υπερτονισμός θα αποδομούσε τη φυσικότητα της συμμετοχής στο οικείο κοινωνικό περιβάλλον. Σε τούτη την επικύρωση του αυτονόητου ανήκειν βασίζεται, κατά κύριο λόγο, το αιτούμενο της υπέρβασης των προϋποθέσεων της «πόρτας». Άλλωστε, οι συνομιλητές μας αναγνωρίζουν την πηγή του κύρους τους στις ιδιότητες της μόρφωσης και της επαγγελματικής τους κατάστασης, οι οποίες τους εξασφαλίζουν μια θέση στην κοινωνική ιεραρχία με βάση κριτήρια που δεν σχετίζονται με τον ελεύθερο χρόνο. Εδώ, οι βασικές ατομικές ιδιότητες απλώς εξαργυρώνονται και υπογραμμίζονται. Στην περίπτωση του ελέγχου στην είσοδο των μπαρ, η πρωτοκαθεδρία των κριτηρίων της μορφωτικής στάθμης και της επαγγελματικής κατάστασης έναντι των κανόνων που διέπουν τη δραστηριότητα της αναψυχής αναδεικνύεται όταν οι «πορτιέρηδες» καταχρώνται της εξουσίας που τους αναγνωρίζει ο πελάτης (όταν «ρίχνουν χωρίς λόγο πόρτα») και δέχονται κριτική που τους απαξιώνει, τοποθετώντας τους χαμηλά στην κοινωνική ιεραρχία («είναι απλοί θυρωροί και νομίζουν ότι κάτι είναι»).

Η ευτυχής για τον πελάτη απόληξη της αξιολόγησής του στην πόρτα τον φέρνει ενώπιον ενός δραμένου εν εξελίξει. Τούτο μπορεί να περιγραφεί ως μια διαδικασία που προκαλεί στους κοινωνούς της δύο ταυτόχρονα αισθήματα: την οικειότητα και την τέρψη της επαφής με την ποιότητα. Στο μπαρ, και δη στο στέκι, βιώνεται μια κοινωνική κατάσταση η οποία αποδίδεται με όρους προσωπικής απελευθέρωσης («συμπεριφέρεσαι όπως είσαι») αλλά και με απρόσωπους προσδιορισμούς («έχει πολύ καλό κόσμο»).

Οι συνθήκες διεξαγωγής του δραμένου τείνουν, ταυτοχρόνως, να το κατακερματίζουν και να το συστήνουν σε ενότητα. Η δυνατή μουσική και η πολυκοσμία δημιουργούν πλήθος απομονωμένων πυρήνων μεταξύ τριών-τεσσάρων ανθρώπων, εμποδίζοντας, από πρώτη άποψη, την κοινωνία ακόμη και μεταξύ τους.

Τελικά, όμως, την ευνοούν με τρόπο που αίρει τις κανονικότητες της καθημερινής κοινωνικής επαφής: τα σώματα πλησιάζουν σε απόσταση

εκατοστών, η συνομιλία, κωδικοποιημένη και με υπονοούμενα, γίνεται από στόμα σε αυτί συνοδευόμενη συχνά από ένα αγκάλιασμα. Από την άλλη, ο ενιαίος χώρος, ο χαμηλός φωτισμός και η δυνατή μουσική συνέχουν αυτούς τους πυρήνες, έτσι ώστε όλοι να αισθάνονται ότι μετέχουν στο ίδιο γεγονός —την ενικότητα της βραδιάς του μπαρ— παρά την έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ τους.

Το δρώμενο ως ενότητα αναπαρίσταται στο λόγο ως «ατμόσφαιρα»: πώς είναι ντυμένοι οι πελάτες, τι ρυθμό δίνει στη διασκέδαση ο μπάρμαν με τις κινήσεις και το χορό του, ποιες είναι οι υπερβολές που γίνονται μπροστά —ή καμιά φορά και πάνω— στο μπαρ, ποιες είναι οι διασημότητες που επισκέφτηκαν το μαγαζί.

Η παρατήρηση αυτού που συμβαίνει στο χώρο μπορεί να γίνει από την καρδιά των πραγμάτων, με τον παρατηρητή να είναι όρθιος και μέσα στον κόσμο, μπορεί όμως να γίνει και από τα τραπέζια, όπου, σε αντάλλαγμα για την ατελή μέθεξη, το υπερυψωμένο επίπεδο προσφέρει καλύτερη εποπτεία του χώρου. Πίσω από τους ανθρώπους βρίσκεται η διακόσμηση, που στα κολωνακιώτικα μπαρ δεν αποτελεί απλή αισθητική συνοδεία των τεκταινόμενων, αλλά δηλώνεται επιπλέον ως πράξη με τη συχνή ανανέωσή της και γι' αυτό αποτελεί αντικείμενο συζήτησης.³

Οι συμπεριφορές και οι στάσεις στο μπαρ αναπτύσσονται υπ' αυτές τις συνθήκες. Οι θαμώνες κάποτε προτιμούν την ασφάλεια του κεκτημένου κύρους, δεν χορεύουν, φλερτάρουν διακριτικά, αρκούνται στο σχολιασμό και τη λαιδορία άλλων πελατών. Άλλοτε, παραβιάζουν τα καθιερωμένα, ντύνονται ατημέλητα ή επιτρέπουν στην ευθυμία τους να υπερβεί τα όρια της αβρότητας και να γίνει «χαβαλές», γνωρίζοντας ότι αυτή τους η συμπεριφορά δεν θα ερμηνευτεί ως γελοιότητα αλλά ως «άνεση» που απορρέει από την προνομιακή θέση τους μέσα στο μπαρ. Η πλειοψηφία των περιστασιακών πελατών περνά τη βραδιά δίχως υ-

3. Η ανανέωση της διακόσμησης στα μπαρ του Κολωνακίου, από μια φορά το χρόνο ως και κάθε δεκαπενθήμερο ανάλογα με την περίπτωση, συντείνει στην εξασφάλιση μιας θέσης στο εν γένει τοπίο μιας περιοχής που προσανατολίζεται σύσσωμη στην αναζήτηση της αυθεντικότητας και της πρωτοτυπίας, μιας περιοχής όπου το βασικό δεν συνίσταται στο να είσαι στη μόδα αλλά στο να παράγεις μόδα.

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

περβολές, με μερικούς από αυτούς να είναι σε αμηχανία καθώς δεν γνωρίζουν τους κανόνες του περιβάλλοντος, ενώ, γι' αυτόν τον ίδιο λόγο, μια μειοψηφία γίνεται στόχος των χλευαζόντων θαμώνων.

Η ειδική σχέση και η οικειότητα του πελάτη με το μπαρ επιβεβαιώνεται, σε μεγάλο βαθμό, από το κέρασμα. Με δεδομένο το ρόλο του αλκοόλ κατά τη νυχτερινή διασκέδαση (είναι το βασικό καταναλωτικό αγαθό, προκαλεί μεταβολή της συγκινησιακής κατάστασης), το κέρασμα λειτουργεί ως μία από τις πλέον σημαίνουσες πρακτικές, μειώνοντας τις αποστάσεις, τις επαγγελματικές (όταν γίνεται μεταξύ εργαζομένου-πελάτη) ή αυτές της καθημερινότητας (όταν γίνεται μεταξύ πελατών). Η πρακτική του κεράσματος ενεργοποιείται στο πλαίσιο των γνωριμιών, αλλά (μιλώντας αποκλειστικά για τη σχέση του πελάτη με το μπαρ) με την προϋπόθεση του «καλού λογαριασμού», κάτι που συνδέεται με την ιδιότητα του πότη. Ο «καλός λογαριασμός» είναι δηλωτικός της οικονομικής άνεσης, αν και δεν υπάρχει ποτέ κομπασμός από την πλευρά του πελάτη, καθώς η έλλειψη αναφοράς στον πλούτο ελευθερώνει το πεδίο για την ανάδειξη άλλων πιο «προσωπικών» χαρακτηριστικών που κάνουν αρεστό τον θαμώνα στο στέκι του, όπως το στυλ και το γούστο. Από την άλλη, ο πότης είναι από τους πλέον γοητευτικούς κοινωνικούς τύπους του «κόσμου της νύχτας», εκφράζοντας την ίσως πιο σημαντική σταθερά της νυχτερινής διασκέδασης, την ακρότητα, που εκτός από το αλκοόλ εκδηλώνεται στην αυξημένη σεξουαλικότητα, στα ναρκωτικά, ακόμη και στο ίδιο το γεγονός του ξενουχτιού («γυρίσαμε όταν όλος ο κόσμος πήγαινε για δουλειά»).

Η αφήγηση της διασκέδασης στο μπαρ οργανώνεται γύρω από μια σειρά στερεοτυπικών εκφράσεων, που αντανακλούν την κατάκτηση και την αδιαίρετότητα του δρωμένου, τον «οικογενειακό» και «ποιοτικό» του χαρακτήρα. Η εκφορά αυτών των λεκτικών σχημάτων συνοψίζει την εμπειρία της βραδιάς, προσδιορίζοντας τη θέση του ομιλούντος σε μια κοινωνική συνθήκη, οι καταστατικές αρχές της οποίας είναι γνωστές στους συνομιλητές του. Έτσι, ρήσεις του τύπου «πήγα χύμα εντελώς» ή «είχαμε γαμώ τα τραπέζια» δείχνουν την προνομιακή μεταχείριση που απολαμβάνει ο πελάτης στον φυσιολογικό έλεγχο της εισόδου και στις κρατήσεις. Οι εκφράσεις «ρίξαμε πολύ γέλιο», «είχε καλό

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

κόσμο), «είχε γαμώ τις γκόμενες» δηλώνουν την απολαυστική παρατήρηση των ανθρώπων. Ενώ οι διατυπώσεις («ήπιαμε σαν ζώα»), («καταστραφήκαμε»), («μας κέρασαν έναν κουβά σφηνάκια») αναφέρονται στις σύμφυτες ιδιότητες του πότη και του καλού πελάτη. Τέλος, εκτιμήσεις όπως «προσεγμένη διακόσμηση» ή «δεν υπάρχει τίποτα κιτς» περιγράφουν μια ανώτερη αισθητική στην οποία αναγνωρίζεται το προσωπικό γούστο.

Αν η ιδιαιτερότητα του μπαρ ως χώρου διασκέδασης συνίσταται στη μερική άρση των κανονικοτήτων της καθημερινής συνομιλίας με την επικουρία του αλκοόλ και ενός ειδικού περιβάλλοντος (δυνατή μουσική, πολυκοσμία, χαμηλός φωτισμός, συνεκτική διακόσμηση), τότε η ιδιομορφία του κολωνακιώτικου στεκιού έγκειται στο ότι λαμβάνει χώρα σε μια περίπου ιδεατή κοινωνική κατάσταση. Η συγκέντρωση ανθρώπων παρόμοιας εμφάνισης και οικονομικών δυνατοτήτων δημιουργεί συνθήκες κοινωνικής καθαρότητας, οι οποίες αξιολογούνται με μια σειρά σημανόντων προσδιορισμών για την ατομική ταυτότητα. Στην πολυποίκιλη καθημερινότητα της εργασίας, των σπουδών και των δρόμων της πόλης, όπου ο εαυτός συγχρωτίζεται αναπόφευκτα με τον άλλο, το στέκι αντιπαρατίθεται ως το πεδίο όπου εντοπίζονται αμιγείς η ποιότητα, η ευγένεια και η κομψότητα.

Η βίωση της σχέσης με το στέκι ως προσωπικής είναι αλληλένδετη με τη θεώρησή της ως ελεύθερης και φυσικής επιλογής και στηρίζεται στην ψυχική ταύτιση του υποκειμένου με την κοινωνικά καθορισμένη μαζική συνεύρεση ανθρώπων ομόλογων ιδιοτήτων. Η επιμονή των συνομιλητών μας στην ετερογένεια και την ανεκτικότητα του κόσμου των κολωνακιώτικων στεκιών (ενίοτε με τρόπο φανερά μη ρεαλιστικό: «Μπορείς να βρεις τον αναρχικό και τους κυριλέδες με τη γραβάτα, αλλά ο ένας δεν πειράζει τον άλλο γιατί είναι στο Κολωνάκι») δεν εκφράζει τόσο μια πραγματικότητα, όσο την αίσθηση αποδοχής που απολαμβάνουν οι θαμώνες από το περιβάλλον και ιδιαίτερα της αποδοχής αυτού που οι ίδιοι αντιλαμβάνονται ως προσωπική τους διαφορετικότητα. Επιπλέον, τούτη η επιμονή εκφράζει τη θέαση του οικείου κοινωνικού χώρου εκ των έσω, η οποία αναπόφευκτα οδηγεί στον τονισμό δευτερεύουσας σημασίας εσωτερικών διαφοροποιήσεων, αφού απουσιάζει μια μακροσκο-

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

πική σύγκριση με άλλα περιβάλλοντα. Οι διαφοροποιήσεις αυτές που αφορούν επαγγέλματα, ηλικία, ένδυση, παραμένουν μέσα σε ανεκτά όρια και έτσι δεν αναιρούν το «χαρακτήρα» του μπαρ.

B. Εξάρχεια: τα μπαρ που αντιστέκονται στην εμπορευματοποίηση

Εν αντιθέσει προς την «ποιότητα» του κολωνακιώτικου μπαρ, η αναπαράσταση του εξαρχειώτικου στεκιού ενέχει καταστατικά έναν ετεροπροσδιορισμό: είναι ένας χώρος εναλλακτικής διασκέδασης. Η επιλογή του συνιστά άρνηση των επικρατούντων πολιτισμικών μοντέλων, της μόδας και της εμπορευματοποίησης. Εδώ, οι άνθρωποι μπορούν να διασκεδάσουν χωρίς να προϋποτίθεται η άντληση λάμπης από εξωτερικούς προς αυτούς παράγοντες, όπως είναι η αποδοχή τους από τον πορτιέρη, η κατανάλωση υψηλού κόστους ποτών, η ακριβή διακόσμηση του μπαρ κλπ. Η εξαρχειώτικη (αντι)πρόταση είναι η απλότητα, που, ως αποτέλεσμα της κριτικής στο κοινωνικά πρόπον, εκφράζεται μέσω του ατημέλητου. Εν συνεχεία, το θετικό περιεχόμενο τούτης της πρότασης συγχροτείται από υλικά που έχουν διττή προέλευση: την ιστορία της περιοχής και την υποκοιλτούρα της ροκ μουσικής.

Αν και τα βασικά χαρακτηριστικά των συνθηκών εκτύλιξης της βραδιάς στα Εξάρχεια δεν είναι, ασφαλώς, διαφορετικά από την κολωνακιώτικη συνάφεια —αφού και πάλι έχουμε κατακερματισμό των αντιδράσεων και αδιαρετότητα της βραδιάς ως θεάματος— τα συστατικά του δρώμενου λαμβάνουν διαφορετική χροιά. Η οικειότητα που προσδίδει στη διασκέδαση η γνωριμία με το προσωπικό και με θαμώνες του στεκιού υποστηρίζεται από την αναγνώριση στο περιβάλλον και στις πρακτικές μιας ατημέλητης αμεσότητας, η οποία αποκλείει οτιδήποτε «επιπρόσθετο» θα μπορούσε να αλλοιώσει την κοινωνική ή την αισθητική εμπειρία.

Έτσι, στη διακόσμηση απαντούμε, συχνά, στοιχεία που παραπέμπουν στη ροκ αισθητική, όπως ξύλο, πέτρα, χαμηλό και λιτό φωτισμό, τα οποία συνδυάζονται με τα σημάδια του χρόνου και της φθοράς. Είδαμε ότι στο Κολωνάκι το στέκι πρέπει να παρουσιάζει ένα αισθητικό

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

ενδιαφέρον που διαρκώς ανανεώνεται. Στα Εξάρχεια, η οικειοποίηση του μπαρ μάλλον προϋποθέτει κάποια σταθερότητα της διακόσμησης, στο βαθμό που αυτή είναι μέρος του χαρακτήρα του. Ένα μπαρ που μεταβάλλεται διαρκώς, τρέχει πίσω από τη μόδα και αποτρέπει την προσωπική σύνδεση του πελάτη:

Όλη αυτή η ψυχολογία... στο Φλοράλ για παράδειγμα, μου αρέσει να πάω να πιω εκεί, αλλά δεν θα γίνει ποτέ στέκι μου, κάθε χρόνο είναι διαφορετικό, δεν αισθάνομαι συνέχεια ρε παιδί μου! Ο Ιπποπόταμος απ' την άλλη, που είναι στα σύνορα, είναι είκοσι χρόνια, μα είκοσι χρόνια ίδιο και απαράλλακτο και είναι κάθε βράδυ γεμάτο. Γιατί έχει κρατήσει το χαρακτήρα του.

Σ' ένα μη «καλογουαλισμένο περιβάλλον», η κίνηση είναι πιο άνετη, τα καθίσματα μπορεί να είναι λίγο σχισμένα και οι τουαλέτες γεμάτες συνθήματα που μένουν άθικτα για χρόνια. Ενδυματολογικά, η πλειοψηφία των πελατών και των εργαζομένων ευθυγραμμίζεται με τη λογική που διέπει τη διακόσμηση. Επικρατεί το απέριττο ντύσιμο, τζιν, μονόχρωμα μπλουζάκια και αθλητικά παπούτσια, που συνδυάζεται με μια σειρά μάλλον διακριτικών ανατροπών του ευπρεπούς ενδυματολογικού προτύπου των μεσαίων και ανώτερων τάξεων,⁴ όπως τα σκουλαρίκια στη μύτη ή στα φρύδια, οι μακριές και λεπτές φαβορίτες, τα σηκωμένα μαλλιά κλπ.

Το αλκοόλ, κύριο σημείο γύρω από το οποίο οργανώνονται οι πρακτικές, γίνεται δυναμικά αντικείμενο μιας διπλής υπέρβασης, ως καταναλωτική πρόκληση και ως εμπόρευμα. Από τη μια, η υπερκατανάλωση οινοπνεύματος νοσηματοδοτείται ναρκισσιστικά ως αυτοκαταστροφικός χλευασμός των ορίων της καθημερινότητας, όπως άλλωστε συμ-

4. Οι ανατροπές αυτές είναι διακριτικές συγκρινόμενες με τον σαφώς πιο επιθετικό ενδυματολογικό κώδικα του χέβυ μέταλ και του πανκ (στενά παντελόνια, στρατιωτικές αρβύλες, μακριά μαλλιά, καρφιά, μπλούζες με λογότυπα συγκροτημάτων), που προηγήθηκε της σημερινής ροκ και ποπ κουλτούρας.

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

βαίνει και στο Κολωνάκι. Με τη διαφορά ότι στα Εξάρχεια συνδέεται με αδιαφορία για τον καθωσπρεπισμό, ενώ στο Κολωνάκι μ' ένα αίσθημα υπεροχής έναντι των μέσων όρων. Από την άλλη, το κέρασμα, αφήφώντας τη χρηματική αξία του ποτού, τονίζει τη φιλότητα μεταξύ πελατών και ελαφρύνει με κάποια διάθεση αλληλεγγύης το λογαριασμό του πότη όταν η προσφορά γίνεται από εργαζόμενο προς πελάτη.

Το στοιχείο, όμως, που τείνει να κυριαρχεί στη διασκέδαση είναι η μουσική, δεδομένου ότι οι θαμώνες των Εξαρχείων ορίζουν, εν πολλοίς, τις προσωπικές πολιτιστικές τους ταυτότητες σε σχέση προς τις μουσικές τους προτιμήσεις, οι οποίες, συνακολούθως, αποτελούν πρωταρχικό κριτήριο για την επιλογή του στεκιού.⁵ Ο ντι τζέι είναι, ασφαλώς, ένα από τα κεντρικά πρόσωπα του δρώμενου του μπαρ. Δεδομένης της απουσίας των δημιουργών των τραγουδιών, η ιδιαιτερότητα της μουσικής που πλασιώνει τη βραδιά αποδίδεται σ' αυτόν που τη διαχειρίζεται. Ο ντι τζέι αναδεικνύεται με τη σειρά του σε δημιουργό «κάνοντας πρόγραμμα», το οποίο τόσο πιο πετυχημένο είναι όσο περισσότερο ανταποκρίνεται στις διαθέσεις των πελατών, δηλαδή όσο ακριβέστερα διαγιγνώσκει ένα πολιτιστικό χαρακτηριστικό του κοινού του (μουσικές προτιμήσεις) κρίνοντας βάσει κάποιων άλλων γνωρισμάτων του (ντύσιμο, ηλικία, κίνηση του σώματος).

Αυτό που διαφοροποιεί την εμπειρία της μουσικής στο μπαρ από άλλους χώρους είναι ότι εκεί η φαντασιακή σχέση που διατηρεί το υποκείμενο με το είδος μουσικής του οποίου είναι «οπαδός» θεμελιώνει την αλληλόδραση μεταξύ των ατόμων. Στο σπίτι ή στη συναυλία, η διυποκειμενική επαφή παραμένει άτονη —κυρίως στην περίπτωση του σπι-

5. Το ότι δεν αναφέρθηκα εκτενώς στη μουσική μιλώντας για τα μπαρ του Κολωνακίου δεν σημαίνει πως οι πελάτες τους είναι άμουσοι, ούτε πως η μουσική δεν αποτελεί γι' αυτούς κριτήριο επιλογής του μπαρ. Απλώς, συγκριτικά με ό,τι συμβαίνει στα Εξάρχεια, η μουσική στο Κολωνάκι είναι μόνο ένα μέρος της συνολικής εικόνας των μπαρ (εξ ου και τα πιο διαφοροποιημένα μουσικά προγράμματά τους), όπως και οι μουσικές προτιμήσεις είναι μόνο ένα μέρος των προσωπικών πολιτιστικών αναφορών και όχι κεντρικό σημείο τους. Στο πλαίσιο αυτού του σύντομου σημειώματος, επιμείναμε σε ό,τι κάνει τη διαφορά στις διαδικασίες οικειοποίησης του μπαρ, και αυτό στο Κολωνάκι είναι αναμφισβήτητα η «ποιότητα» του περιβάλλοντος, των ανθρώπων και του χώρου.

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

τιού και της μοναχικής ακρόασης ραδιοφώνου ή δίσκου, αλλά και του κονσέρτου, όπου η επαφή διενεργείται μεταξύ του τραγουδιστή και του κοινού ως συνόλου. Στο μπαρ, αντιθέτως, σχολιάζεται το «αποψινό πρόγραμμα»), τραγούδια αποτελούν αφορμή για κουβέντα, είτε περί τα μουσικά πράγματα είτε για οποιοδήποτε άλλο θέμα που ανακαλείται συνειρμικά. Στα κομμάτια που προκαλούν ιδιαίτερη συναισθηματική διέγερση, ο πελάτης στρέφεται συχνά στον ντι τζέι κάνοντας ένα νόημα επιδοκιμασίας, κερνώντας τον ένα ποτό ή ζητώντας ένα αγαπημένο τραγούδι. Ξεκινά έτσι μια επικοινωνία που στηρίζεται στην ταυτόχρονη κατάφαση στις συνδηλώσεις του τραγουδιού που είναι στο πικάπ, οι οποίες και παραπέμπουν σε κάποιο μουσικό ρεύμα (στο παλιό ροκ ή στις τελευταίες εξελίξεις της αγγλικής ποπ κλπ.), ενώ, εάν ο πελάτης είναι θαμώνας του μπαρ, η επαφή αυτή καταδεικνύει και την ύπαρξη μιας φιλικής σχέσης, ενισχύοντας, έτσι, την προσωπική διάσταση της οικειοποίησης του χώρου. Στα στέκια των Εξαρχείων, η μουσική είναι το στοιχείο που επιτρέπει τη διασπορά και συγχρόνως εγγυάται τη συνοχή του δρώμενου: από τη μία, διαμεσολαβεί επιμέρους διαντιδράσεις και, από την άλλη, αποτελεί την κοινή πολιτιστική αναφορά που νοηματοδοτεί τη θέαση του κόσμου του μπαρ.

Στα μπαρ των Εξαρχείων, η μουσική, η διαχείριση του αλκοόλ, η διακόσμηση και η ένδυση των ανθρώπων δημιουργούν συνθήκες βίωσης της κοινωνικής επαφής ως απαλλαγμένης από συμβατικά σχήματα συμπεριφοράς, ως «άμεσης»:

Από πλευράς γενικών χαρακτηριστικών δεν είμαστε διαφορετικοί, δεν είναι δυνατό να αισθάνεσαι διαφορετικός, είναι ένας χώρος και μια φάση που είμαστε ειλικρινείς και έχουμε κολλήσει μεταξύ μας, δεν απέχουμε σε γενικές γραμμές. Αυτό φαίνεται από το ότι αρκετοί από μας είμαστε ακραίοι...

Η σημειολογία της ροκ υποκουλτούρας και ένα είδος κοινωνικής κριτικής που παραπέμπει στην αριστερή παράδοση της Μεταπολίτευσης συνιστούν τα κύρια στοιχεία που νοηματοδοτούν την παρουσία των απόμων

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

στο «εξαρχειώτικο» μπαρ. Στο πλαίσιο αυτής της νοηματοδότησης, η μερική και εφήμερη άρση των κανονικοτήτων της καθημερινότητας, που χαρακτηρίζει κάθε μπαρ, παίρνει διαστάσεις «ανατροπής» των πολιτισμικών μοντέλων, που γίνονται αντιληπτά ως κυρίαρχα ακριβώς διότι προβάλλονται ως σημεία αιχμής του τρόπου ζωής των ανώτερων τάξεων από αυτές τις ίδιες.⁶

Η σταθερότητα των χώρων διασκέδασης και της αισθητικής των Εξαρχείων, η συνεύρεση με ανθρώπους που συμμερίζονται τους ίδιους κώδικες ένδυσης και συμπεριφοράς και οι μέσης διάρκειας σχέσεις στο στέκι δημιουργούν προϋποθέσεις ένταξης σ' ένα πολιτισμικό περιβάλλον που, συγκρινόμενο με ό,τι θεωρείται ως αλλοτριωτική κοινωνική πραγματικότητα, γίνεται αντιληπτό ως «αληθινό», «προσωπικό» ή «οικογενειακό». Χωρίς να μπορεί να αμφισβητηθεί η δυνατότητα σύναψης μακροχρόνιων φιλικών σχέσεων με αφετηρία το στέκι, η χρήση προσδιορισμών όπως «οικογενειακή» ή «οικεία ατμόσφαιρα» αντανακλά πολύ περισσότερο την ικανοποίηση της συναναστροφής με το όμοιο, η οποία, διενεργούμενη μέσα σ' έναν χώρο διασκέδασης, δεν φθείρεται από επαγγελματικές ή άλλες εντάσεις.

2. Η περιοχή

Η επιλογή του στεκιού συνιστά ταυτοχρόνως επιλογή περιοχής. Ό,τι έλκει σ' ένα μπαρ, ο χαρακτήρας του, οφείλεται εξίσου στην πελατεία του και στη γειτνίασή του με άλλους ίδιου ύφους χώρους αναψυχής και εμπορίου. Η συνάθροιση και στα δύο αυτά επίπεδα, στο εσωτερικό του μπαρ και στην περιβάλλουσα περιοχή, είναι τάση που συγκροτεί διακρι-

6. «Αν είναι αλήθεια το ότι το να είσαι στη μόδα συνίσταται στη μίμηση αυτής της τελευταίας, η επιθυμία να μην είσαι στην μόδα συνίσταται στη μίμησή της με βάση ένα αντεστραμμένο σημείο της, το οποίο, γι' αυτό το λόγο, δεν αποτελεί λιγότερο ένδειξη της εξουσίας της κοινωνικής τάξης που μας καθιστά εξαρτημένους από αυτήν [την μόδα], είτε με τρόπο θετικό είτε αρνητικό». G. Simmel, *Philosophie de la modernité*, Payot, Παρίσι 1989, σ. 183.

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

τές ενότητες, δηλαδή ταυτότητες, τοποθετώντας μαζί στο χώρο ομόλογα⁷ στοιχεία, ανθρώπους ή πράγματα.

Α. «Στο Κολωνάκι ακόμα και τα μανάβικα είναι πραγματικές μπουτίκι»

Η συζήτηση με έναν θαμώνα του Κολωνακίου μπορεί κάλλιστα να ιδωθεί ως ένας οδηγός της συνοικίας. Ας δούμε, παραδείγματος χάρη, τις προτιμήσεις μιας συνομιλήτριάς μας: μεσημέρια και απογεύματα στο Ντακάπο για καφέ και σχολιασμό των περαστικών, για καλό φρέντο, ρόφημα σοκολάτα, μηλόπιτα και παγωτό στο Αλέα, τα βράδια του χειμώνα για ποτό και φαγητό στο *Ροκ εν Ρολ*, τα καλοκαιρινά στο Πρυτανείο, για ψώνια καλλυντικών στο Μπιούτυ Σοπ, για ρούχα στο Αρμάνι, για κινηματογράφο στο Έμπασου και στο Αθηναία κλπ. Στο Κολωνάκι, όπως μας λέει η ίδια, «μπορείς να τα συνδυάσεις όλα: ψώνια, καφέ, φαγητό, μπορείς να περάσεις όλη τη μέρα σου. Είναι κεντρικό σημείο, είναι καλό *meeting point* [τόπος συνάντησης], τα έχει όλα μαζί συγκεντρωμένα».

«Τα έχει όλα μαζί συγκεντρωμένα» και σε υψηλή ποιότητα. Οι κομψά ντυμένοι διαβάτες, οι βιτρίνες φημισμένων οίκων μόδας, η ευγενική συμπεριφορά των υπαλλήλων, αλλά και οι καλοδιατηρημένες προσόψεις των κτιρίων, η πρωθυπουργική κατοικία και οι κατεξοχήν δημόσιοι χώροι της περιοχής, η κεντρική πλατεία και η Τσακάλωφ —περάσματα διασημοτήτων και μη, ενώπιον ενός πάντα σχολιάζοντος κοινού— συγκροτούν μια λαμπερή ενότητα, σε αντίθεση με την ασχήμια που χαρακτηρίζει το μεγαλύτερο μέρος του αθηναϊκού πολεοδομικού συγκροτήματος:⁸

Το Κολωνάκι είναι ωραίο, έχει μαγαζιά που δεν υπάρχουν αλλού και σε

7. Ομόλογα, ήτοι ίδια μέσα στην διαφορά τους. Βλ. σχετικά, P. Bourdieu, avec J.D. Wacquard, *Réponses*, Seuil, Παρίσι 1992, σ. 82.

8. Για την ασχήμια ως κύρια αισθητική αξιολόγηση της Αθήνας, βλ. E. Rikou, *Parcours des lieux urbains. Construction sociale et subjective de l'expérience urbaine à partir des récits de vie de jeunes habitants d'Athènes*, Διδακτορική Διατριβή, Παρίσι, EHESS, 1997, σσ. 275-281.

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

τόσο μικρή απόσταση. Υπάρχει μεγάλη ποικιλία, είναι το καλύτερο μέρος για ψώνια και με Έλληνες σχεδιαστές. Είναι άλλη φάση και ο πρωθυπουργός μένει εκεί, όλα παίζουν. Ε, θα κάνεις και την εμφάνισή σου να εντυπωσιάσεις, ειδικά εκεί στην Τσακάλωφ, θα περάσει η κοπέλα και θα σχολιάζουν οι άνθρωποι.

Η θεώρηση της περιοχής ως συνόλου ταυτίζεται με την περιγραφή της ατμόσφαιρας και της νοοτροπίας των ανθρώπων της. Τούτα συνέχουν τη ζωή ενός περιορισμένου γεωγραφικά κοινωνικού περιβάλλοντος που, λόγω του μεγέθους του είναι εύκολα οικειοποιήσιμο:

Γενικά μ' αρέσει στο Κολωνάκι αυτή η κατάσταση που είναι σαν οικογενειακή. Θα σου πω ένα περιεργό: υπάρχει στο Κολωνάκι μια συμπεριφορά από τους ίδιους τους καθημερινούς ανθρώπους της Αθήνας, που είναι καθίγια, πριν μπουν στην περιοχή βρίζουν, μουντζώνουν... Ε, αυτοί οι ίδιοι, όταν μπουν στο Κολωνάκι έχουν ένα φοβερό ευρωπαϊκό στυλ, ο ένας αφήνει τον άλλο να περάσει κλπ. Ο κόσμος συμπεριφέρεται διαφορετικά στο Κολωνάκι, πιο κυριλέ πώς να σου πω, ότι είμαστε κάποιοι. Όχι ότι μ' αρέσει αυτό, αλλά στο λέω σαν αξιοσημείωτο γεγονός. Αυτό που μ' αρέσει είναι ότι το Κολωνάκι είναι μικρό, είναι πιο οικεία η ατμόσφαιρα, ενώ π.χ. στη Γλυφάδα είναι μια τεράστια έκταση...

Το Κολωνάκι είναι πέρασμα, αλλά ταυτοχρόνως έχει «ποιότητα», όπως επίσης είναι μικρό και οικογενειακό, «θυμίζει χωριό», «είναι γειτονιά», «υπάρχουν δεσμοί». Σε επίπεδο αναπαραστάσεων, οι ιδιότητες της ιδιαιτερότητας («ποιότητα») και της συνοχής («γειτονιά») αντισταθμίζουν τη θέση του Κολωνακίου στο κέντρο της πόλης επιτρέποντας, έτσι, την οικειοποίησή του. Η συνύπαρξη συμβολικών αγαθών πολυτελείας νοηματοδοτείται ως «ποιότητα» και το ίδιο το γεγονός της συσσώρευσής τους στο χώρο ως «γειτονιά».

Πράγματι, η περιγραφή του Κολωνακίου ως «γειτονιάς» προλειαίνει το έδαφος για την ανάδυση του αισθήματος του ανήκειν, ενώ η αναφο-

ρά στην «ποιότητα» είναι η βάση της δικαιολόγησης του συχνά ζειν ως προσωπικού γούστου. Όσον αφορά τον πρώτο χαρακτηρισμό, συνιστά έναν τρόπο αξιολόγησης ενός κεντρικού τμήματος της πόλης, που αποκτά τη σημασία του διά της αντίφασης ανάμεσα σ' αυτό και το υποκείμενο που προσδιορίζει (οικείο κέντρο ή οικεία πολυκοσμία). Δεν αντανακλά την εμπειρία της συμμετοχής σ' ένα πλέγμα διαπροσωπικών σχέσεων, αυτό της γειτονιάς, αλλά εκφράζει τη φαντασιακή ένταξη στον κοινωνικό χώρο που οριοθετείται από τις σημασίες τις οποίες φέρουν τα εντοπιζόμενα στο Κολωνάκι συμβολικά αγαθά.⁹ Κατ' αναλογία με τις «προσωπικές» σχέσεις, που συνάπτονται στο μπαρ, η θεώρηση του Κολωνακίου ως γειτονιάς δείχνει τη δυνατότητα οικειοποίησης ενός μάλλον πολυσχιδούς κοινωνικού περιβάλλοντος, μέσω της προβολής σ' αυτό εικόνων που παραπέμπουν στη σχεδόν μυθική απλότητα της παραδοσιακής κοινωνίας.¹⁰ Το ότι αυτού του τύπου η οικειοποίηση περιορίζεται στα όρια του ελεύθερου χρόνου διαφαίνεται από τις απαντήσεις των συνομιλητών μας στην ερώτηση εάν θα επέλεγαν το Κολωνάκι ως περιοχή κατοικίας. Η πλειοψηφία αποφαινεται αρνητικά, με το επιχείρημα ότι προτιμούν πιο ήσυχες συνοικίες, ενώ οι υπόλοιποι αποσαφηνίζουν πως θα έμεναν εκεί μόνο εάν επρόκειτο για τις πιο απομονωμένες γωνιές τις περιοχής, κυρίως στους πρόποδες του Λυκαβηττού. Από την άλλη, η «ποιότητα» εμφανίζεται ως το βασικό κριτήριο επιλογής της περιοχής του πολυτελούς Κολωνακίου για τη διάθε-

9. Το Κολωνάκι ανήκει στη μειοψηφία των συνοικιών του Δήμου Αθηναίων όπου η χρήση της κατοικίας παραμένει ισχυρή. Βλ. Α. Σιόλα, *Πολεοδομική μελέτη χρήσεων γης στις γειτονιές Κολωνάκι και Κολωνάκι-Λυκαβηττός, συνοικίας Λυκαβηττού του πρώτου Δημοτικού διαμερίσματος του Δήμου Αθηναίων Γ' Φάση, τελική πρόταση*, Δήμος Αθηναίων-Διεύθυνση Σχεδίου Πόλεως, Αθήνα 1993, σ. 2. Το γεγονός αυτό αναμφισβήτητα συμβάλλει στη διαμόρφωση της αναπαράστασης της περιοχής ως γειτονιάς ή ως έχουσας συνοχή. Ωστόσο, σε ό,τι αφορά τους επισκέπτες, επικαλούνται αυτή την εικόνα για να εκλογικεύσουν όχι την εμπειρία της κατοικίας, την οποία άλλωστε δεν έχουν, αλλά την εμπειρία της εξοικείωσης με την αναψυχή που προσφέρεται στην περιοχή.

10. Για την αναπαράσταση της γειτονιάς ως «εικόνας που ανακαλεί τη νοσταλγία των 'ανθρώπων' σχέσεων στην καρδιά της μεγάλης και αλλοτριωτικής πόλης», βλ. E.Rikou, *Parcours*, ό.π., σ. 209

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

ση του ελεύθερου χρόνου. Δεν είναι ο πλούτος που θέλγει αλλά οι συμπεριφορές και η αισθητική. Η έκφραση «λαός και Κολωνάκι» επανέρχεται διαρκώς στο λόγο τους ως δηλωτική μιας παρωχημένης κατάστασης, ως ένα στερεότυπο που παραπέμπει στο παρελθόν. Θεωρείται ότι το Κολωνάκι πλέον είναι ευρέως προσιτό, και η προσέλευση σε αυτό καθαρά ζήτημα γούστου.

Το ίδιο σχήμα που νομιμοποιεί την προσωπική επιλογή, δηλαδή η σύμπτωση αυτού που είναι κάποιος (προσωπικές προτιμήσεις) με αυτό που κάνει (συχνάζει στο Κολωνάκι), νοηματοδοτεί άρρητα το δίπολο αυθεντικός/δήςθεν, με βάση το οποίο αξιολογείται κυρίως ο κόσμος της περιοχής. Έτσι, ως αυθεντικός νοείται ένας πελάτης ή ακόμη και ένας διαβάτης όταν η κοινωνική παρουσία του είναι η φυσική προέκταση αυτού που πραγματικά είναι, ενώ, αντιθέτως, είναι «δήςθεν» όταν διατίθεται, μέσω της συμπεριφοράς του, ότι είναι περισσότερα από αυτά που «πραγματικά» είναι. Αυτός που εκφέρει κρίσεις περί της αυθεντικότητας κατατάσσει σταθερά τον εαυτό του στους «αυθεντικούς», αφού συχνάζει στην περιοχή μόνο λόγω γούστου.

Μια σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο επιπέδων του λόγου, αυτού όπου το Κολωνάκι παρουσιάζεται ως προσωπική επιλογή και εκείνου όπου γίνεται η αναφορά στην αξιολόγηση του κόσμου, είναι ότι στο δεύτερο επανεισάγεται το στοιχείο του πλούτου. Αν στην τεκμηρίωση της σύμπτωσης αυτού που είμαι με αυτό που κάνω δεν περιλαμβάνεται ποτέ η κατοχή του πλούτου ως μέρος της προσωπικότητας, αλλά μόνο το γούστο, η παρουσία ενός κατοίκου των δυτικών προαστίων στο Κολωνάκι μπορεί να δηλώνει μια μάλλον άκομψη επιθυμία κοινωνικής ανόδου.

Αλλά και η επίδειξη του πλούτου μπορεί να στοιχίσει σε κάποιον την πολιτογράφηση του ως νεόπλουτου, από τη στιγμή που με τη συμπεριφορά του δείχνει ότι δεν ήταν πάντοτε κάτοχος χρήματος, και άρα υπάρχει μια δυσαρμονία μεταξύ αυτής της παλαιότερης θέσης του και της τωρινής του κομπορημοσύνης. Σ' αυτό το δεύτερο επίπεδο της αξιολόγησης του κόσμου της περιοχής, η τοποθέτηση του εαυτού στο κοινωνικό τοπίο μπορεί να ενέχει αναφορά στο χρήμα, πάντα όμως με την προϋπόθεση ότι δηλώνεται διακριτικά η υπέρβασή του με μια σχε-

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

τική αδιαφορία, κάτι που διαφοροποιεί τον ομιλούντα τόσο από τον μη έχοντα όσο και από τον υπερφίαλο νεόπλουτο.

Πέρα από τον πλούτο, οι χαρακτηρισμοί είναι δυνατόν να βασίζονται και σε άλλα κριτήρια, ανάλογα με τη διενεργούμενη σύγκριση. Ο υψηλότερος βαθμός «αυθεντικότητας» ενός θαμώνα σε σχέση με έναν περαστικό οφείλεται στην εμπειρία του πρώτου και στην άνετη κίνησή του στο χώρο. Η αίγλη ενός κατοίκου σε σχέση με τους επισκέπτες αποδίδεται εν γένει στο ότι το Κολωνάκι είναι η γειτονιά του, ενώ αντιστρόφως η απαξίωση μιας μερίδας των κατοίκων μπορεί να στηριχθεί στην επίκληση της γκροτέσκας εικόνας του γραφικού Αθηναίου που ανήκει σε άλλη εποχή. Είναι ενδιαφέρον ότι στο λόγο των ατόμων συνυπάρχουν διαφορετικά κριτήρια αξιολόγησης των άλλων και του εαυτού, τα οποία παύουν να συνιστούν αντιφάσεις όταν ενταχθούν στα κοινωνικά και πολιτισμικά τους συμφραζόμενα και όταν διακριθούν τα διαφορετικά επίπεδα του λόγου. Στο ακόλουθο απόσπασμα έχει ζητηθεί από τη συνομιλήτριά μας μια περιγραφή του κόσμου του Κολωνακίου:

Συναντάς από παλιούς κολωνακιώτες, δηλαδή παππούδες και γιαγιάδες με τα σκυλιά τους που είναι ξεχασμένοι στην εποχή του σαράντα, μέχρι διάφορες κυρίες που κάνουν ψώνια, διάφορα κακομαθημένα κωλόπαιδα, και εμείς σ' αυτούς, που πάνε στο Αρμάνι, αυτούς που θεωρούν ότι το Κολωνάκι... αυτούς που έρχονται μια-δύο φορές για καφέ. Έχει ξεπεραστεί αυτό το λαός-Κολωνάκι, τώρα είναι όλος ο κόσμος. Προτιμώ την τωρινή κατάσταση, τίποτε δεν πρέπει να είναι απαγορευτικό για κανέναν. Οι κάτοικοι είναι είτε οι παλιοί, είτε αυτοί με οικονομική άνεση, οι νεόπλουτοι και αυτοί που τους βολεύει το Κολωνάκι για τις δουλειές τους.

Εδώ καθίστανται φανερές κυρίως οι πολλαπλές συνδηλώσεις του πλούτου ή ακριβέστερα οι πολλαπλές συνδηλώσεις της χρήσης του: οι έχοντες οικονομική άνεση συνιστούν διαφορετική κατηγορία από τους νεόπλουτους, αν και όλοι τους διαθέτουν πλούτο (ο εντοπισμός του εαυτού στον περιγραφόμενο χώρο εμπλέκει το όνομα του Αρμάνι, ενός οίκου μόδας προφανώς μη προσβάσιμου στα λαϊκά στρώματα). Αλλά, εν τέ-

λει, το Κολωνάκι θεωρείται ανοιχτό σε όλους, αφού η αντίθετη παραδοχή θα υπονοούσε ότι η ομιλούσα συχνάζει στην περιοχή λόγω της πολυτέλειας που κυριαρχεί εκεί.

Β. «Τα Εξάρχεια έχουνε μια ιστορία να μαζεύουν κόσμο που αμφισβητεί...»

Οι αναπαραστάσεις των Εξαρχείων οργανώνονται γύρω από τα ίδια μοτίβα που συναντήσαμε και στο Κολωνάκι, τη συνοχή και την ιδιαιτερότητα. Σε σύγκριση με την αποξενωτική Αθήνα, τα νεοκλασικά και οι πεζόδρομοι των Εξαρχείων, οι γνωριμίες στα στέκια και η παρουσία των φοιτητών που διαμένουν στην περιοχή συνθέτουν ένα τοπίο γειτονιάς. Ανάλογα με την παρόμοια περιγραφή του Κολωνακίου, στην περίπτωση των Εξαρχείων αυτό το εκφραστικό σχήμα δεν εκφράζει κάποια εμπειρία ούτε κάποια πρόθεση διαμονής στην περιοχή, όσο τη νοσταλγική επίκληση της κοινοτικής ζωής για την απόδοση του αισθήματος οικειότητας.¹¹ Ταυτοχρόνως, τα συνθήματα στους τοίχους, οι παρέες νεαρών που περνούν τα βράδια τους στα παγκάκια, οι άβαφες προσόψεις των κτιρίων, οι μουσικές σκηνές, τα ροκ μπαρ και τα πεπαλαιωμένα μεζεδοπωλεία και, ίσως πάνω απ' όλα, η «ιστορία» της περιοχής κάνουν τα Εξάρχεια να φαντάζονται σαν την κοιτίδα της αντισυμβατικότητας στο κέντρο της πόλης.

Το σημαντικό για τους συνομιλητές μας των Εξαρχείων είναι ότι δεν μπορούν πλέον να προβάλουν με αυτονόητο τρόπο στην περιοχή όπου συχνάζουν αυτή την εικόνα. Θεωρούν πως οι αναζητήσεις και οι συγκρούσεις, τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της ζωής των Εξαρχείων, τείνουν να αποτελούν όλο και περισσότερο μέρος του παρελθόντος παρά της τωρινής πραγματικότητας. Η μερική ανάπλαση της περιοχής, το άνοιγμα μιας σειράς καλοδιακοσμημένων μαγαζιών και η παρεπόμενη

11. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι οι συνομιλητές μας που συχνάζουν στα Εξάρχεια είναι πιο δεκτικοί στην προοπτική της διαμονής στη συνοικία συγκριτικά με αυτούς του Κολωνακίου.

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

έλευση στολισμένων πελατών κάνουν κάπου κάπου τα Εξάρχεια να θυμίζουν σελίδες λάιφ στάιλ περιοδικών. Η αντισυμβατικότητα μοιάζει να γίνεται μνήμη που έχει ως σημεία αναφοράς τις αφηγήσεις κατοίκων και παλαιότερων θαμώνων ή και την περίοδο όπου άρχισε κάποιος να επισκέπτεται την περιοχή —συνήθως τέλη της δεκαετίας του '80 ή αρχές της δεκαετίας του '90, εποχή που ταυτίζεται αυθόρμητα με την αυθεντική κατάσταση της περιοχής.

Ο χώρος στον οποίο συντελείται κυρίως η εισβολή της μόδας και του «δήθεν» είναι η κεντρική πλατεία των Εξαρχείων, το άλλοτε σύμβολο του κοινωνικοπολιτικού δυναμισμού της περιοχής. Στις αφηγήσεις περί της πλατείας συμπυκνώνεται, λόγω αυτού του σημασιολογικού φορτίου της, η σύγκριση του παρελθόντος με το παρόν, η προσωπική εμπειρία από την εξέλιξη της περιοχής και η αδυναμία των σημερινών Εξαρχείων να συμβολίσουν τις ιδεολογικές αντιλήψεις του ομιλούντος:

«Η πλατεία ήταν γεμάτη από το νόημα που είχε κάτι από τις φωτιές», έτσι να ονομαστεί η διατριβή σου. Αυτό που λείπει σήμερα είναι οι φωτιές... και το νόημα βέβαια. Γιατί κάποτε η πλατεία ήταν γεμάτη από νοήματα, υπήρχε σκέψη. Εγώ δεν την πρόλαβα, ήμουν πιτσιρικάς, τώρα είμαι είκοσι έξι χρονών. Αλλά επειδή μεγάλωσα εδώ, είχα φίλους ή μάλλον γνωστούς μου σαραντάρηδες, οπότε σε στέκια άκουσα πολλά πράγματα από ανθρώπους μεγάλους. Ήταν διαφορετικά... Ε, από το '90 και μετά έγινε νυφοπάζαρο...

Συνέπεια αυτών των αλλαγών θεωρείται η άρση της κοινωνικοπολιτιστικής καθαρότητας της περιοχής. Η συγκέντρωση χώρων και ανθρώπων στα Εξάρχεια δεν συνεπάγεται πλέον τη συγκρότηση μιας ταυτότητας:

Παλαιότερα, σαν γειτονιά, είχε έναν χαρακτήρα ροκ, με ό,τι βάζεις στο μυαλό σου σε σχέση μ' αυτό, έβλεπες ροκ φάτσες, είτε ήταν φρικιά, είτε ήταν φευγάτοι, βαρεμένοι, καλλιτέχνες, είχε έναν χαρακτήρα, όπως αντίστοιχα είχε και το Κολωνάκι, ψώνια ας πούμε. Αυτό δεν υφίσταται πια, δηλαδή έχει μπασταρδέψει, και ο κόσμος και οι μουσικές και όλα.

Το δίπολο αυθεντικός/δήθεν δεν χρησιμοποιείται πια μόνο για το διαχωρισμό της οικείας περιοχής από τις άλλες, τις απορριπτέες, αλλά και για τη διάκριση του κόσμου των ίδιων των Εξαρχείων, κάτι που τείνει να σημαίνει την κατάργηση του περιεχομένου των Εξαρχείων στο σύνολό τους ως αυτόνομου συμβολικού αγαθού που υπερβαίνει τους επιμέρους χώρους αναψυχής τους οποίους φιλοξενεί. Αντίθετα, στο Κολωνάκι η ενσωμάτωση της εικόνας του «εκδημοκρατισμού» του στις αναπαράστασεις που φέρουν γι' αυτό νεαροί επισκέπτες του (οι οποίοι δεν έχουν ζήσει την πρότερη κατάσταση) γίνεται με τρόπο ομαλό. Αυτό συμβαίνει διότι το «άνοιγμα» της περιοχής σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα δεν συνεπάγεται κατάργηση των ιεραρχήσεων, αλλά αποφόρτισή τους από το κριτήριο του πλούτου. Ως βασικές νομιμοποιητικές αρχές αναδεικνύονται το προσωπικό γούστο και η «ποιότητα», οι οποίες είναι συμβατές με την ύπαρξη μιας κλίμακας και μιας συνέχειας μεταξύ λιγότερο και περισσότερο ποιοτικού, κατά τρόπο που η συνεύρεση στο χώρο ανθρώπων άνισου κύρους («ποιότητας») δεν πλήττει τους πλέον προνομιούχους. Αντίθετα, υπογραμμίζει το προνόμιό τους, αποτρέποντας μάλιστα τις αιτιάσεις για την ύπαρξη ενός κοινωνικοοικονομικού γκέτο.

Κάτι αντίστοιχο δεν φαίνεται να συμβαίνει στα Εξάρχεια, αφού η αντισυμβατικότητα είναι μια ιδιότητα που δεν επιδέχεται διαβαθμίσεων, παρά θέτει τα υποκείμενα από τη μια ή την άλλη πλευρά μιας διαχωριστικής γραμμής. Έτσι, η αναδίπλωση των «αυθεντικών» Εξαρχείων σε μερικές γωνιές του εσωτερικού της συνοικίας δεν νοείται ως συμβατή με την ύπαρξη άλλων λιγότερο «αυθεντικών» γωνιών της, αλλά ως μέρος μιας συντελούμενης ριζικής κατάργησης του χαρακτήρα τους. Το γεγονός ότι οι συνομιλητές μας που φέρουν αυτήν την αντίληψη είναι νέοι είκοσι πέντε έως τριάντα ετών φανερώνει την ιδιορρυθμία της επίδρασης του συχνάζειν στα Εξάρχεια πάνω στην ατομική τους ταυτότητα και στη φαντασιακή τους ένταξη σε κάποιο πολιτιστικό περιβάλλον: ο θαμώνας των Εξαρχείων τείνει να θεωρεί τον εαυτό του εκπρόσωπο μιας υποχωρούσας κουλτούρας, την ακμή της οποίας ο ίδιος ποτέ δεν γνώρισε βιωματικά. Στην πραγματικότητα, αυτές οι αφηγήσεις περί του παρελθόντος των Εξαρχείων δεν μας πληροφορούν τόσο για την τοπική ιστορία της περιοχής, όσο για τη συγκρότηση των πολιτισμικών

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

ταυτοτήτων ενός μέρους μιας συγκεκριμένης γενιάς νέων, οι οποίοι αυτοτοποθετούνται στην παράδοση των μεταπολιτευτικών αναζητήσεων, τη στιγμή που άλλοι εκπρόσωποι της γενιάς τους στράφηκαν στην υποκοουλτούρα της ηλεκτρονικής μουσικής, του ελληνόδικου κλπ.

Όσον αφορά τις αναπαραστάσεις των συνομιλητών μας για την περιοχή όπου δεν συχνάζουν, είτε πρόκειται για τα Εξάρχεια είτε για το Κολωνάκι, οργανώνονται εκ νέου στη βάση της αμφισβήτησης της αυθεντικότητας του άλλου. Έτσι, ο «ριζοσπαστισμός» των Εξαρχείων ερμηνεύεται ως ψευδοεπαναστατικότητα:

Πολύ δήθεν βλέπω τον κόσμο. Θεωρείται ότι γίνεται κάτι, αλλά τίποτα δεν γίνεται. Ότι είμαστε αναρχικοί, αντίδραση απέναντι σε όλα. Σκατά, δεν μπαίνει στο Καπρίς, μπαίνει στο άλλο Καπρίς και πίνει, που δεν είναι το κυριλέ, αλλά σου πουλάει κάτι άλλο που δεν πιστεύω όμως ότι είναι αληθινό ούτε και αυτό...

Η «χύμα» διασκέδαση ερμηνεύεται ως εφηβική μιζέρια:

Στο Ροκ εν Ρολ έχουν χρήματα και θα πιουν δύο-τρία ποτά, όχι όπως στα Εξάρχεια που θα πας να πιεις μια πορτοκαλάδα με δύο καλαμάκια.

Αναλόγως, ό,τι θεωρείται ως «ποιοτικός» κόσμος στο Κολωνάκι παρωδείται στο λόγο των συνομιλητών μας από τα Εξάρχεια διά του υπερβολικού τονισμού της ευπρέπειάς του («κυριλέ τύποι»), η αυθεντικότητα της αισθητικής και της ατμόσφαιρας της περιοχής αναιρείται αναγόμενη σε εξωτερικούς εμπορικούς προσδιορισμούς («η κυριαρχία της μόδας και των στυλ αυτών των περιοδικών») και, τέλος, οι ευγενικές συμπεριφορές στα κολωνακιώτικα μαγαζιά αμφισβητούνται ως υποταγμένες και αυτές στους κανόνες της αγοράς («έρχεσαι, σου πουλάω ποτό, σου πουλάω μουσική, παίρνω τα λεφτά μου και φεύγω»).

Η σύμπτωση των βασικών σχημάτων γύρω από τα οποία δομούνται

Ο ΑΣΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΚΟ ΑΓΑΘΟ

οι αναπαραστάσεις του Κολωνακίου και των Εξαρχείων (της «γειτονιάς» και της «ιδιαιτερότητάς» της) και του κριτηρίου αξιολόγησης των κόσμων τους (αυθεντικός/δ΄ήθεν) επιτρέπει να υποθέσουμε την ύπαρξη μιας δομικής αναλογίας μεταξύ των δύο επιλογών, του συχνάζειν στη μία ή την άλλη περιοχή. Η εμπειρία της ταύτισης με αυτό που γίνεται αντιληπτό ως η ζωή μιας πολιτιστικοχωρικής ενότητας, είτε είναι το Κολωνάκι είτε τα Εξάρχεια, συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας εικόνας του εαυτού, με τρόπο μάλιστα που είναι κοινωνικά αναγνωρίσιμη, δεδομένου ότι το συμβολικό φορτίο των αστικών χώρων είναι σταθερό μέγεθος της καθημερινής ζωής. Η αναγνωρισιμότητα αυτή των συνοικιών, ως προσωπικών επιλογών, υποστηρίζει τη δυνατότητα αυτοπροσδιορισμού του υποκειμένου ως αυθεντικού, αφού η συμφωνία αυτού που είναι («ποιοτικός» ή «αντισυμβατικός») με αυτό που κάνει (συχνάζει στα Εξάρχεια ή στο Κολωνάκι) είναι προσδιορίσιμη μέσα στο κοινωνικό τοπίο της πόλης.

Ακόμη περισσότερο, και στις δύο περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με μια ρητορική αυτοδικαίωσης των πολιτιστικών πρακτικών και ταυτοτήτων που νομιμοποιεί την προσωπική επιλογή ως αυθεντική, με βάση τόσο το περιεχόμενο της πράξης όσο και την ατομική συνέπεια («νομιμοποιούμαι να πράττω έτσι επειδή έτσι είμαι»). Η απόδοση ίσης νομιμοποιητικής ισχύος στην αυτοαναφορά και στην υπεράσπιση του περιεχομένου της πράξης —η οποία ενέχει αναγκαστικά έναν διάλογο με τους επικριτές της— σχετίζεται, ασφαλώς, με την αποδυνάμωση άλλοτε κραταιών πολιτικοκοινωνικών αυτονόητων και με τον πολλαπλασιασμό των προσδιορισμών της ατομικής ταυτότητας.¹² Η αδυναμία εδραίωσης της πράξης σε βέβαιης αξίας συστήματα αναφοράς και η κυριαρχία του προτύπου προσωπικότητας, η οποία μπορεί να εμπερικλείει ως και αντιφατικά πολιτιστικά στοιχεία «ανάλογα με τη διάθεση», συνεπιφέρουν την ανάδειξη του εαυτού (της «αυθεντικότητάς» του) σε νομιμοποιητική αρχή. Εν προκειμένω, όσον αφορά τις συνοικίες που συζη-

12. Για το πρότυπο του πλουραλιστικού ατόμου που εσωτερικεύει τις κοινωνικές διαφορές ως ιδιότητες της προσωπικότητας, βλ. Π. Παναγιωτόπουλος «Στρατοπεδευσαμε λοιπόν: ο λόγος των ορίων», *Πολίτης δεκαπενθήμερος*, 7 (Ιούνιος 1995), σσ. 26-27.

ΝΙΚΟΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ

τάμε και στα ρεύματα σκέψης και πρακτικών με τα οποία συναντιούνται, η εξασθένηση της αριστεροαναρχικής κριτικής άφησε πεδίο για την ανάπτυξη μιας πολιτισμικής κριτικής, που εκφράζεται και μέσω της «εναλλακτικής» εξαρχειώτικης διασκέδασης, ενώ η άμβλυση των ταξικών αποστάσεων, τουλάχιστον σε ζητήματα καθημερινής ζωής προκάλεσε μια ανασύνταξη των κανόνων αναπαραγωγής των κοινωνικών διακρίσεων, όπως είδαμε και στο Κολωνάκι.

Τόσο η αντίσταση στη μόδα όσο και η προσήλωση στην ποιότητα είναι ζητήματα αυτοπραγμάτωσης, στα οποία μόνος υπεύθυνος είναι το άτομο. Ωστόσο, η άσκηση κριτικής περιορίζεται στην αξιολόγηση των άλλων και δεν περιλαμβάνει τον εαυτό που συγκαταλέγεται δίχως αμφιβολία στους αυθεντικούς. Επιπλέον, μέσα από αυτή τη διαδικασία αξιολόγησης του εαυτού και του άλλου, το υποκείμενο διακρίνεται από τις μάζες, είτε από τις υποταγμένες στα κυρίαρχα πολιτιστικά μοντέλα είτε από τις μη έχουσες γούστο, με αποτέλεσμα οι επιλογές του συχνάζειν στα Εξάρχεια και στο Κολωνάκι, πέρα από το γεγονός ότι αποκλείουν, ως έναν βαθμό, η μία την άλλη, αποκλείουν φαντασιακά από κοινού την ένταξη στους μέσους όρους.